

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології
Робочий тематичний план
навчальної дисципліни

СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЧАСУ

Автор-укладач: С. В. Хутка

Шкала оцінок:	Обсяг годин – 162.	Залікових балів – 3
60 – 75 – задовільно	З них: лекційних – 26,	Форма підсумкового контролю
76 – 90 – добре	семінарських – 26,	– іспит.
91 – 100 - відмінно	консультацій – 2,	Триместр викладання – весна
	самостійна робота – 108.	

АНОТАЦІЯ

Курс є вибіркоким професійно орієнтованим із спеціальності «Соціологія» (для студентів 3-4 років навчання). Також курс пропонується для вільного вибору студентам 3-4 років навчання інших факультетів і спеціальностей.

Мета курсу полягає у вивченні основних підходів до розуміння соціального часу та епістемологічних засад його дослідження, котрі сформувались у рамках комплексу протосоціологічного, класичного і сучасного соціологічного знання.

Форма навчання. За навчальним планом, обсяг аудиторної роботи включає лекційні (26 ак.год.) та семінарські (26 ак. год.) заняття. Самостійна організація роботи студентів передбачає підготовку ними, на основі текстів першоджерел і критичної літератури, матеріалів до усних дискусій і аналітичних робіт, спрямованих на виявлення тренд-структури тих чи інших концептуальних моделей дослідження соціального часу, що дозволить візуалізувати і краще зрозуміти динаміку змін предметної області аналізу.

Учбові завдання курсу для студентів:

- знати й уміти коректно відтворити основні поняття соціології соціального часу;
- знати основні етапи розвитку ідеї соціального часу та соціології соціального часу, уміти відтворити загальну картину цього розвитку;
- розвинути навички критичного аналізу, коментування, інтерпретації першоджерел та аналітичної літератури з предмету.

Умови визначення навчального рейтингу:

Робота в триместрі – 70 балів, з них: робота на семінарах (7*3) – 21 бал; узагальнююча блок-схема – 7 балів; письмові роботи (обсягом до 4 тис. знаків) – 42 бали (7*6). Іспит – 30 балів. До іспиту допускаються студенти, які отримали не менше 35 балів за роботу в триместрі.

ТЕМИ ЛЕКЦІЙ:

- Тема 1** Феномен соціального часу і соціологія соціального часу.
- Тема 2** Становлення рамок інтерпретації феномену соціального часу в домодерній і модерній соціально-філософській думці. Основні етапи розвитку соціології соціального часу.
- Тема 3** Самість, час людського життя і суб'єктивність індивідуальної соціочасової системи (К. Маркс, Г.Зіммель, Дж.Г. Мід).
- Тема 4** Уявлення про соціальний час як продукт колективної свідомості та соціальної пам'яті (французька соціологічна школа та антропологічний структуралізм).
- Тема 5** Соціальний час як поліморфний феномен (структурно-функціоналістська перспектива). Гетерогенність та ієрархічність соціального часу (Г. Гурвіч).
- Тема 6** Екзистенційна та феноменологічна парадигма представлення часу світу vs. суб'єктивний час у структурі повсякденного життя (Ж.-П. Сартр, М. Гайдеггер, А. Шюц, Т. Лукман).
- Тема 7** Постмодерні та постструктуралістські конотації (I): час як засіб символічної регуляції соціальних відносин і зміна стереотипів „простір-час” в контексті соціального пізнання.
- Тема 8** Постмодерні та постструктуралістські конотації (II): соціальний час у теорії структурації, теорії морфогенезису та реляціоністській соціології.
- Тема 9** Індивід, особистість і суспільство в просторі соціального часу та соціальних змін. Деякі аспекти темпоральних механізмів соціальної організації простору („аналіз резидентальної диференціації”).
- Тема 10** Морфологічні конструкції соціетальних процесів і пояснювальні моделі траєкторій соціального розвитку (I).
- Тема 11** Соціальний час та соціальна історія. „Теорія можливих історій” (Р. Козеллек).
- Тема 12** Бюджети часу: історична ретроспектива і сучасний стан досліджень.

ТЕМИ СЕМІНАРІВ:

Семінар 1. „Час. Соціальний”: становлення рамок інтерпретації феномену соціального часу у домодерній і модерній соціально-філософській думці

1. Антична філософія (Аристотель, Плотін), середні віки та Відродження: ідея суб'єктивного часу як пам'яті (Августин Блаженний) vs. ідея об'єктивного часу (Альберті).
2. Теорії історичних циклів домодерного і модерного часу: морфологічні конструкції та пояснення траєкторій суспільного розвитку.
3. Співвіднесеність часу, культури, свідомості та життя людини: німецька класична філософія (Ляйбніц, Кант) vs. соціальний час у модерній філософській думці (Брентано, Гуссерль, Бергсон, Лоський, Вернадський, Бердяєв).

Література до семінару:

- Августин Аврелий. Исповедь. – М., 1991.
- Авени Э. Империя времени. Календари, часы и культура. – К., 1998.

- Артыков Т.А., Молчанов Ю.Б. О всеобщем и универсальном характере времени // Вопросы философии. – 1988. - № 7.
- Грюнбаум А. Философские проблемы пространства и времени. М.: Прогресс, 1969.
- Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. - М., 1972.
- Ле Гофф Ж. Другое Средневековье: Время, труд и культура Запада / Пер. с франц. С.В.Чистяковой и Н.В. Шевченко / Под ред. В.А.Бабинцева. - Екатеринбург, 2000.
- Молчанов Ю.Б. Иерархия уровней организации материи и временных отношений // Вопросы философии. - 1982. - № 6. - С. 134–136.
- Серов Н. К. Процессы и мера времени. – Л., 1974.
- Хасанова И. А. Время: природа, равномерность, измерение. – М., 2001.
- Любинская Л.Н., Лепилин С.В. Проблема времени в контексте междисциплинарных исследований. М., 2002.
- Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени. М., 1994.
- Молчанов В. И. Время и сознание. Критика феноменологической философии. - М., 1998. - www.i-u.ru
- Клеопов Д.А. Субъектное и объектное время. - www.i-u.ru
- Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: Соціокультурний розвиток людства. – К., 1999.
- Штомпка П. Теории исторических циклов // Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 186 – 201.

Семинар 2. Самість, час людського життя і суб'єктивність індивідуальної соціочасової системи

1. Час як відображення людського розвитку (К. Маркс).
2. Флуктуації суб'єктивного часу (Г. Зіммель).
3. Символічний інтеракціонізм (Дж. Г. Мід): формування та асиміляція індивідом соціочасових систем у зв'язку з поняттям самості.

Література до семінару:

- Артемов В.А. Социальное время: проблемы изучения и использования / Отв. ред. Ф.М.Бородкин. - Новосибирск, 1987.
- Болгов В.Н., Гуцу В.Г. Социология времени. Кишинев, 1993.
- Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд., т. 46, ч. 1, с. 116–117.
- Штомпка П. Теории исторических циклов // Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 186 – 201.
- Molseed M.J. The problem of temporality in the work of Georg Simmel // *SocioL quert*. L.1987. - Vol.28. N.3. - P.357 – 366.
- Michael G. Flaherty and Gary Alan Fine. Present, Past, and Future. Conjugating George Herbert Mead's perspective on time // *Time & Society*; 10(2/3). – PP. 147–161. [at JSTOR or pdf posted]

Семинар 3. Розвиток уявлень про соціальний час як продукт колективної свідомості та соціальної пам'яті

1. Французька соціологічна школа (Е. Дюркгейм, М. Мосс, М. Хальбвакс): якісний час як продукт колективної свідомості; соціальний час і соціальна пам'ять.
2. Інтерпретація соціального часу в рамках антропологічного структуралізму (Леві-Брюль, Леві-Строс, Редкліфф-Браун).

Література до семінару:

- Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя. – К., 2004.
- Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. №40-41. - 2-3/2005.
- Хальбвакс М. Рамки социальной памяти. – М., 2008.
- Halbwachs M. Individual Consciousness and Collective Mind // The American Journal of Sociology. – V. 44. - # 6 (May, 1939). – PP. 812 – 822. [at JSTOR or pdf posted]
- Артемов В.А. Социальное время: проблемы изучения и использования / Отв. ред. Ф.М.Бородкин. - Новосибирск, 1987.
- Болгов В.Н., Гуцу В.Г. Социология времени. Кишинев, 1993.
- Штомпка П. Временное измерение общества: социальное время // Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 67 – 85.
- Штомпка П. Теории исторических циклов // Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 186 – 201.
- Мосс М. Общества. Обмен. Личность: Труды по социальной антропологии. – М.: Восточная литература, РАН, 1996.
- Halbwachs M. Individual Psychology and Collective Psychology // American Sociological Review. – V.3 - #5 (October, 1938). – PP. 615 – 623. [at JSTOR or pdf posted]

Семінар 4. Поліморфність, гетерогенність та ієрархічність соціального часу

1. Соціальний час як поліморфний феномен, якісні та кількісні аспекти соціального часу: структурно-функціоналістська перспектива – П. Сорокін і Р. Мертон.
2. Гетерогенність та ієрархічність соціального часу: концепція Г. Гурвіча.

Література до семінару:

- Артемов В.А. Социальное время: проблемы изучения и использования / Отв. ред. Ф.М.Бородкин. - Новосибирск, 1987.
- Веселкова Н. Социология времени и Жорж Гурвич . – 2005. (електронна версія статті)
- Pronovost, Gilles 1989 “The Sociology of Time.” *Current Sociology* 37(3):1–129.
- Sorokin, P. A., and C. Q. Berger 1939 *Time-Budgets and Human Behavior*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Zerubavel, Eviatar 1982 “The Standardization of Time. A Sociohistorical Perspective.” *American Journal of Sociology* 88 (1):1–23.
- Сорокин П.А., Мертон Р. Социальное время: опыт методологического и функционального анализа // Социологические исследования. - 2004. - № 6. - С. 112-119.
- Козер Л. Мастера социологической мысли. Идеи в историческом и социальном контексте / Пер. с англ. Т.И.Шумиловой; Под.ред.д.ф.н., проф.И.Б.Орловой. – М.; Норма, 2006. – 528с.
- Бродель Ф. История и социальные науки. Большая временная продолжительность // Философия и методология истории. – М., 1977. – С. 115-142.

Семінар 5. Екзистенційна та феноменологічна парадигма представлення соціального часу

1. Час світу і час буття: М. Гайдеггер, К. Ясперс.
2. Суб'єктивний час у структурі повсякденного життя: Ж.-П. Сартр, А. Шюц, Т. Лукман.

Література до семінару:

- Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології. – К., 2001. - Ч.2. - Розділ II. Темпоральність. С. 174 – 258.
- Молчанов В. И. Время и сознание. Критика феноменологической философии. - М., 1998. - www.i-u.ru
- Клеопов Д.А. Субъектное и объектное время. - www.i-u.ru
- Руснак П.. Темпоральность в работе раннего Хайдеггера и ее восприятие в современной феноменологической философии. - Сайт темпорологии - .2006
- Хайдеггер М. Бытие и время. – М., 1997.
- Хайдеггер М. Время и бытие. М., 1993, с. 361-391.
- Шюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с.
- Болгов В.Н., Гуцу В.Г. Социология времени. Кишинев, 1993.
- Гайдис В. Время в социологических исследованиях: Методологические и методические проблемы. - Вильнюс, 1986.
- Современные социологические теории социального времени: Научно-аналитический обзор / Автор обзора П.Н.Фомичев, отв. ред. д. филос. н. Ю.А. Кимилев. М., 1993.
- Артемов В.А. Социальное время: проблемы изучения и использования / Отв. ред. Ф.М.Бородкин. - Новосибирск, 1987.

Семінар 6. Соціальний час: постмодерні та постструктуралістські конотації (I)

1. Час як засіб символічної регуляції і непередбачуваного індивідуального самовираження (Н. Еліас).
2. Зміни традиціоналістських стереотипів «простір-час» (З. Бауман).
3. Світ-системи і соціальний час (Ф. Бродель, І. Валлерстайн).

Література до семінару:

- Бауман З. От паломника к туристу // Социологический журнал. 1995. №4. С. 133-154.
- Elias, Norbert 1988 *Time*. New York: Basil Blackwell.
- Бродель Ф. История и социальные науки. Большая временная продолжительность // Философия и методология истории. – М., 1977. – С. 115-142.
- Валлерстайн И. Изобретение реальностей времени-пространства: к пониманию наших исторических систем // Время мира: Альманах. Вып. 2: Структуры истории / Под ред. Н.С. Розова. Новосибирск, 2001. С.102-116.
- Валлерстайн И. Социальное изменение вечно? Ничто никогда не изменяется? // Социс. – 1997. - №1. – С. 8-21.
- Калиткина Г.В. Стереотипы социального времени в традиционной культуре // Еріксен Т. Г. Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу. – Л., 2004.
- Веселкова Н. В. Глобальное и локальное в социальном времени: фрагментация или сохранение целостности? (сайт темпорологии). 2006
- Назаретян А.П. Архетипы времени в традиционной культуре // Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории (Синергетика - психология - прогнозирование). – М., 2004.
- Simonetta Tabboni. The Idea of Social Time in Norbert Elias. *Time Society* 2001; 10; 5.
- Elzbieta Halas. Issues of Social Memory and their Challenges in the Global Age. *Time Society* 2008; 17; 103
- Zygmunt Bauman. Time and Space Reunited. *Time & Society*; 9(2/3); 171–185

Додаткова література:

- Андреев И.Л. Связь пространственно-временных представлений с генезисом собственности власти // Вопросы философии. 1999. № 4. С. 54-77.
- Блоссфельд Г.-П. Макросоциология, теория рационального выбора и время: теоретическая перспектива эмпирического анализа социальных процессов // РЖ Общественные науки за рубежом. - Сер. 11 «Социология». - 1998, № 2. С. 14-21.
- Болгов В.Н., Гуцу В.Г. Социология времени. Кишинев, 1993.
- Гайдис В. Время в социологических исследованиях: Методологические и методические проблемы. - Вильнюс, 1986.
- Несбет Э., Нойман Э. Формы времени в «Формах времени...» (хроносомы хронотопа) // Новое литературное обозрение. – 1993. - №2.
- Современные социологические теории социального времени: Научно-аналитический обзор / Автор обзора П.Н.Фомичев, отв. ред. д. филос. н. Ю.А. Кимилев. М., 1993.
- Авени Э. Империя времени. Календари, часы и культура. – К., 1998.

Семінар 7. Соціальний час: постмодерні та постструктуралістські конотації (II)

1. Теорія структурації і соціальний час (Е. Гідденс).
2. Соціальний простір, дія часу і практичний глузд (П. Бурдьє).
4. Теорії морфогенезису (В. Баклі, М. Арчер) та реляціоністська соціологія (М. Емірбаєр).

Література до семінару:

- Бурдьє П. Дія часу. // Бурдьє П. Практичний глузд. – Розд.6. – К., 2003. - С. 171 – 196.
- Вахштайн В.С. К проблеме темпоральных механизмов социальной организации пространства. Анализ резидентальной дифференциации.// Социологическое обозрение. – Т. 3. - №3 (2003): 71-83.
- Современные социологические теории социального времени: Научно-аналитический обзор / Автор обзора П.Н.Фомичев, отв. ред. д. филос. н. Ю.А. Кимилев. М., 1993.
- Гідденс Е. Взаємодія в часі й просторі // Гідденс Е. Соціологія. – К., 1999. - С. 109 – 110.
- Giddens A. Time and social organization // Giddens A. Social Theory and Modern Sociology. – Stanford, 1987. - P. 140 – 165.
- Гидденс Э. Устройство общества: очерк теории структуризации / И.Тюрина (пер.). – М.: Академический Проект, 2003. – 525с.
- Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 186 – 201.
- Качанов Ю. Л. Пространство-время социального мира и пространственность-временность социальной реальности // Качанов Ю. Л. Эпистемология социальной науки. – СПб.: Алетейя, 2007. - С. 47 – 64.
- Archer M. Realist Social Theory: the Morphogenetic Approach. – NY: Cambridge University Press, 1995. – 312 с.
- Emirbayer M. Manifesto for a Relational Sociology // American Journal of Sociology. – 1997. – Vol. 103. - № 2. – P. 281 – 317.
- Emirbayer M., Mische A. What is Agency? // American Journal of Sociology. – 1998. – Vol. 103. - № 4. – P. 962 – 1023.

Семінари 8-9. Індивід, особистість і суспільство в просторі соціального часу та соціальних змін

1. Варіативність соціального часу та соціальних змін. Функції соціального часу. Час індивідуальний, груповий, інституціональний.

2. Психологічний час. Біографічні цикли. Соціальний час особистості. Часові координати життєвого світу особистості, зокрема за умов соціальних змін.
3. Соціальна диференціація (стратифікація) і час: покоління, когорти, життєвий курс. Ageism.

Література до семінарів 8-9:

- Аарелайд-Тард А.М. К проблеме человеческого времени / Принцип социальной памяти. Социальная детерминация познания: Труды по философии - Тарту, 1984. - С. 99-113.
- Абульханова К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. – М., 2001 (www.i-u.ru/biblio/archive/albuhanova_vremja/)
- Жизненный путь личности / Л.В.Сохань, Е.Г.Злобина, В.А.Тихонович и др. - К.: Наук. думка, 1987. -279 с.
- Андреева Г. Социальная идентичность: временные средовые компоненты// Психология личности в трудах отечественных психологов. - СПб., 2000, с. 344-357
- Кроник А.А., Головаха Е. Психологическое время личности. К., 1984.
- Лисенкова В.П. Об особенностях отражения времени человеком.// Психологический журнал, 1981, № 1, т.2, с. 113-119.
- Титаренко Т. Часові координати життєвого світу особистості. // Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межа і за межами буденності. – К., 2003. – С. 38 – 57.
- Злобина Е., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. - К., 2001. - 238с.
- Злобіна О. Особистість як суб'єкт соціальних змін. - К.: ІС НАНУ, 2004. – 400 с.
- Попова И.М. Представления о настоящем, прошедшем и будущем как переживание социального времени // Социологические исследования. – 1999. - №10.
- Попова И.М. Переживание социального времени и повседневная идеология переходного общества. // Попова И.М. Повседневные идеологии. Как они живут, меняются и исчезают. – К., 2000. – С. 76-118.
- Хамзина Г.Р. Социальное время перемен: взгляд из региона // Социологические исследования. – 2004. - №8.
- Ядов В. А. Социальный ресурс индивидов и групп как их капитал: возможность применения универсальной методологии исследования реального расслоения в российском обществе// Кто и куда стремится вести Россию?. Акторы макро-, мезо- и микроуровней современного трансформационного процесса / Под общ. ред. Т.И. Заславской. М., 2001. – С. 310-319.
- Ярская В.Н., Ежов О.Н., Печенкин В.В., Яковлев Л.С. Пространство и время социальных изменений. – М., Саратов, 2003.
- Норо А. «Диагноз времени» как третий жанр социологической теории // Социологические исследования. - 2002. - № 2. - С. 3-12.
- Попова И.М. 1989–1991. Диагноз времени // Социология: теория, методы, маркетинг. - 2004. - №. 3. - С. 78-94.
- Нуркова В.В. Автобиографическая память как проблема психологического исследования. // Психологический журнал, № 2, 1996.
- Elder, Glen H., Jr. 1977 ‘‘Family History and the Life Course.’’ *Journal of Family History* 2:279–304.
- Андреев И.Л. Связь пространственно-временных представлений с генезисом собственности власти // Вопросы философии. 1999. № 4. С. 54-77.
- Ильин И. Социальное время и социальная иерархия.
<http://socnet.narod.ru/library/authors/Ильин/учебник/1.htm>
- Хярююнен Ю.П. Как быстро человек может измениться: некоторые аспекты, связанные с временем, творчеством и властью// Психологический журнал, т.12, № 4, 1991, с. 41-49.

Цветков А. Время как псевдоним власти. www.i-u.ru
Elder H. Glen, Jr. Perspectives on the Life Course // Life Course Dynamics. Trajectories and Transitions, 1968-1980. Ed. by Glen H. Elder Jr. - NY. -1985.-Preface (pp.15-22) & pp.23-49.
Clausen, John A. 1986 *The Life Course: A Sociological Perspective*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
Hagestad, Gunhild O., and Bernice L. Neugarten 1985 "Age and the Life Course." In R. H. Binstock and E. Shanas, eds., *Handbook of Aging and the Social Sciences*. New York: Van Nostrand Reinhold.
Hareven, T. K. 1978 *Transitions: The Family and the Life Course in Historical Perspective*. New York: Academic Press.

Додаткова література:

Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М., 1991.
Анцыферова Л.И. Психология повседневности, жизненный мир личности и «техники» ее бытия. // Психологический журнал, т.14, № 2, 1993, с. 8-17.
Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. Тбилиси, 1989
Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – СПб., 2001.
Левин К. Теория поля в социальных науках. – СПб., 2000.
Дудченко О.Н., Мытиль А.В. Социальная идентификация и адаптация личности. // Социологические исследования. - 1995. – № 6. – С. 110-119.
Цуканов Б.И. «Качество внутренних часов» и проблема интеллекта.// Психологический журнал, т.12, № 3, 1991, с. 38-44.
Яковлев В. П. Социальное время. – Ростов н/Д.,1980.
Серов Н.К. Время и мы. – Л.: Лениздат, 1980. – 128с.
Артемов В.А. Динамика образа жизни сельского населения // Социологические исследования. - 1990. - № 4. - С. 65-74.
Артемов В.А. Село 90-х годов: тенденции повседневной деятельности сельского населения // Социс. - 2002. - № 2. - С.61-70.
George, Linda K. 1982 "Models of Transitions in Middle and Later Life." *Annals of the Academy of Political and Social Science* 464:22–37.
Dannefer, Dale 1988 "Differential Gerontology and the Stratified Life Course: Conceptual and Methodological Issues." In G. L. Maddox and M. P. Lawton, eds., *Varieties of Aging*, vol. 8 of *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*. New York: Springer.
Schroots, Johannes J. F. 1988 "Current Perspectives on Aging, Health, and Behavior." In J. J. F. Schroots, J. E. Birren, and A. Svanborg, eds., *Health and Aging: Perspectives and Prospects*. New York: Springer.

Семінар 10. Онтологія та епістемологія соціального часу: „єдина теорія” чи методологічний індивідуалізм?

Питання до дискусії самостійно визначаються студентами наперед і обговорення відбувається у форматі круглого столу

Література основна:

Блоссфельд Г.-П. Макросоциология, теория рационального выбора и время: теоретическая перспектива эмпирического анализа социальных процессов // РЖ Общественные науки за рубежом. - Сер. 11 «Социология». - 1998, № 2. С. 14-21.
Болгов В.Н., Гуцу В.Г. Социология времени. Кишинев, 1993.

- Веселкова Н.В. Существует ли социология времени? // Русский Социологический Форум. 2000. № 1-2 (4). <http://www.sociology.ru/forum/veselkova-an.html>
- Гайдис В. Время в социологических исследованиях: Методологические и методические проблемы. - Вильнюс, 1986.
- Современные социологические теории социального времени: Научно-аналитический обзор / Автор обзора П.Н.Фомичев, отв. ред. д. филос. н. Ю.А. Кимилев. М., 1993.
- Zerubavel, Eviatar 1982 "The Standardization of Time. A Sociohistorical Perspective." *American Journal of Sociology* 88 (1):1-23.
- Нестик Т.А. [Социальное конструирование времени](#) // Социологические исследования. 2003. - № 8. - С. 12-21.
- Лич Э. Картографирование: время и пространство как взаимосвязанные представления; ранжированность понятий и пространственная ориентация. // Э. Лич. Культура и коммуникация. Логика взаимосвязи символов. (электронный документ).
- Горяинов В.П.. Критерии поступательности, обратимости, стагнации и предсказуемости социального времени // Социологические исследования. - 2006. - № 4. - С. 3-16.
- Качанов Ю. Л. Пространство-время социального мира и пространственность-временность социальной реальности // Качанов Ю. Л. Эпистемология социальной науки. – СПб.: Алетейя, 2007. - С. 47 – 64.
- Ильин В.И. Социальное время и социальное пространство // Социальное неравенство М., 2000. Лекция 4. С.58-65.
- Лалл Дж. Часова і просторова свідомість // Лалл Дж. Медіа, комунікації, культура. Глобальний підхід. – К., 2002. – С. 36 – 41.
- Эйхберг Х. Социальное конструирование времени и пространства как возвращение социологии к философии // Логос. - № 3 (54). - 2006. - С. 76 – 90
- Флоренский П.А. Время и пространство (1924) // Социологические исследования. -1988. - № 1. - С.101-114.
- Штомпка П. Временное измерение общества: социальное время // Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996. – С. 67 – 85.
- Давыдов А.О. Модель социального времени // Социологические исследования. – 1998. - №4.
- Ежов О.Н. Онтология социального времени. Саратов, 2000.
- Рекорд Г. Социальное время. Заметки об онтологии // Социологические исследования. 2006. - № 7. - С. 137-140.
- Вахштайн В.С. К проблеме темпоральных механизмов социальной организации пространства. Анализ резидентальной дифференциации.// Социологическое обозрение. – Т. 3. - №3 (2003): 71-83.

Додаткова література:

- Яковлев В. П. Социальное время. – Ростов н/Д., 1980.
- Серов Н.К. Время и мы. – Л.: Лениздат, 1980. – 128с.

Семинар 11. Соціальний час та соціальна історія.

1. Історія і/vs. пам'ять: пам'ять соціальна, колективна, індивідуальна та історична.
2. „Теорія можливих історій”: часові пласти та злами досвіду в соціальній історії (Р. Козеллек).
3. (Ре-)конфігурації пам'яті у пострадянському соціальному просторі: дискусії і практика.

Література до семінару:

- Тощенко Ж.Т. Историческая память и социология // СОЦИС, 1998, № 5. С. 2-6.

- Zerubavel, Eviatar 1982 “The Standardization of Time. A Sociohistorical Perspective.” *American Journal of Sociology* 88 (1):1–23.
- Блок М. Апология истории или ремесло историка / Пер. Е.М.Лысенко, прим. и статья А.Я.Гуревича. М., 1986.
- Февр Л. Бои за историю / Пер. А.А.Бобовича, М.А.Бобовича и Ю.Н.Стефанова. Статья А.Я.Гуревича. Комментарии Д.Э.Харитоновича, М. Наука, 1991.
- Зарубавель Я. Динамика коллективной памяти // *Ab Imperio*, 3/2004. – С. 71-90.
- Козеллек Р. Минуте майбутне. Про семантику історичного часу. – К., 2005.
- Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. – К., 2006.
- Коннертон П. Як пам’ятають суспільства. - К., 2004. - С. 15-69
- Гобсбаум Е. Винайдення традиції. – К., 2004.
- Репина Л.П. Образы прошлого в памяти и в истории // *Образы прошлого и коллективная идентичность и идентичность в Европе до начала Нового времени*. М., 2003. С.9 – 18.
- Рикер П. Историописание и репрезентация прошлого (памяти Франсуа Фюре) // *Анналы на рубеже веков: антология*. – М., 2002.
- Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. — М, 2004. (Французская философия XX века).
- Нові перспективи історіописання / За ред. П. Берка. – К., 2004.
- Нора П. Всемирное торжество памяти// *Неприкосновенный запас*.- №2-3. 2005.-С.39-43.
- Джэдт Т. «Места памяти» Пьера Нора: чьи места? чья память? // *Ab Imperio*. – 2004. - № 1. – С. 44-72.
- Грицак Я. О парусах и ветрах и кораблях, отплывающих в разные концы: постсоветская Украина // *Ab Imperio*. - 1. - 2004. - С. 231-242.
- Дубин Б.В. Время и люди: о массовом восприятии социальных перемен // *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. - 1999. - № 3 (41). - С. 16-24.
- Дубин Б.В. Конец века // *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. - 2000. - № 4 (48). - С. 13-18.
- Злобіна О. Міленіум: соціальний час в образах масової свідомості // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2001. - №1.
- Попова И.М. Переживание социального времени и повседневная идеология переходного общества. // *Попова И.М. Повседневные идеологии. Как они живут, меняются и исчезают*. – К., 2000. – С. 76-118.
- Кравченко В. Бой с тенью: Советское прошлое в исторической памяти современного украинского общества // *Ab Imperio*. 2004. № 2. С. 329 – 368.
- Лангеноль А. Общественная память после смены строя: сходства и различия между практиками памяти в посткоммунистических и постколониальных странах // *Ab Imperio*. - 1. - 2004. - №. 314 – 326.

Додаткова література:

- Арендт Х. Поняття історії: давнє і сучасне. // *Арендт Х. Між минулим і майбутнім*. – К., 2002. – С. 46 – 97.
- Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1994.
- Бахтин М.М. Архитектоника поступка // *Социс*. – 1986. - №2.
- Бахтин М.М. Пространство и время в романе // *Вопросы литературы*. – 1974. - №3.
- Бахтин М.М. Формы времени и хронотопов в романе.// *Вопросы литературы и эстетики*. М., 1975, с. 234-407.
- Дубин Б. В. О банальности прошлого: Опыт социологического прочтения российских историко-патриотических романов 1990-х годов// *Слово-Письмо-литература*. Москва, 2001. - С. 242-261.

- Лотман Ю.М. Изъявление Господне или азартная игра? (Закономерное и случайное в историческом процессе).
<http://www.ibmh.msk.su/vivovoco/VV/PAPERS/LOTMAN/LOTMAN04.HTM>
- Мамардашвили М.К. Из лекций по социальной философии // Социологический журнал. 1994. - № 3. - С. 28-41.
- Панарин А. С. Смысл истории // Вопросы философии. – 1999. - № 9. – С. 3-21.
- Поликарпов В.С. Время и культура. – Х., 1987. - www.i-u.ru
- Розов И.С. Структура социальной онтологии: по пути к синтезу макроисторических парадигм // Вопросы философии. – 1999. - № 2. – С.3-22.
- Рябцева Н.К. Аксиологические модели времени // Логический анализ языка: Язык и время. М., 1997. - С. 78–95.
- Трубников Н.Н. Время человеческого бытия. – М., 1987.
- Чучин-Русов А.Е.. Феноменология сопряжений. Природа: Человек: Культура: История. // ОНС, 1998. - № 5. – С. 179 – 191
- Штомпель Л. А. Смыслы времени. – Ростов-на-Дону, 2001
- Хлынина Т.П. Время истории: исчезающая категория или новая стратегия освоения прошлого? // Гуманитарная мысль Юга России. – 2006. - № 1. – С. 31-40.
- Юмашев В. Время и Вселенная (2002). - www.i-u.ru
- Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.
- Mirian Sepúlveda Santos. Memory and Narrative in Social Theory. The contributions of Jacques Derrida and Walter Benjamin. *Time & Society*; 10(2/3); 163–189
- Abdelmajid Hannoum. Paul Ricoeur On Memory. *Theory, Culture & Society* 2005; 22(6); 123–137

Семінар 12. Дослідження використання часу

1. Бюджети часу: історична ретроспектива.
2. Методологічні принципи дослідження бюджетів часу.

- Артемов В.А. Социальное время: проблемы изучения и использования / Отв. ред. Ф.М.Бородкин. - Новосибирск, 1987.
- Артемов В.А., Ростовцев П.С., Артемова О.В. Опыт лонгитюдного исследования использования времени // СОЦИС. - 1999. - № 2. - С. 106-116.
- Патрушев В.Д., Артемов В.А., Новохацкая О.В. Изучение бюджетов времени в России XX века // Социологические исследования.. - 2001. - № 6. - С. 112-120.
- Harvey, Andrew S., Alexander Szalai, David Elliott, Philip J. Stone, and Susan M. Clark 1984 *Time Budget Research: An ISSC Workbook in Comparative Analysis*. Frankfurt: Campus.
- Harvey, Andrew S., et al. 1993 “Guidelines for Time Use Data Collection.” *Social Indicator Research* 30:197–228.
- Juster, F. Thomas 1985 “The Validity and Quality of Time Use Estimates Obtained from Recall Diaries.” In F. T. Juster and F. P. Stafford, eds., *Time, Goods, and Well-Being*. Ann Arbor: Institute of Social Research, University of Michigan.
- Scheuch, Erwin K. 1992 “The Time-Budget Interview.” In Alexander Szalai, ed., *The Use of Time*. The Hague–Paris: Mouton.
- Sorokin, P. A., and C. Q. Berger 1939 *Time-Budgets and Human Behavior*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Stone Philip J. 1972 “The Analysis of Time-Budget Data.” In Alexander Szalai, ed., *The Use of Time*. The Hague–Paris: Mouton.
- Sue, Roger 1994 *Temps et Ordre Social*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Szalai, Alexander, ed. 1972 *The Use of Time: Daily Activities of Urban and Suburban Populations in Twelve Countries*. The Hague–Paris: Mouton.

Szalai, Alexander 1984 "The Concept of Time Budget Research." In Andrew S. Harvey et al., eds., *Time Budget Research*. Frankfurt: Campus.

Zerubavel, Eviatar 1982 "The Standardization of Time. A Sociohistorical Perspective." *American Journal of Sociology* 88 (1):1–23.

Додаткова література:

Bevans, George Esdras 1913 *How Workingmen Spend Their Spare Time*. New York: Columbia University Press.

Converse, Philip E. 1968 "Time Budgets" In David L. Sills, ed., *The International Encyclopedia of Social Sciences*, vol. 16. New York: Macmillan—Free Press.

Bourdieu, Pierre 1963 "La Societe Traditionelle: Attitude a l'Egard du Temps et Conduite Economique." *Sociologie du Travail*, 5:24–44.

Gershuny, Jonathan 1992 "La repartition du temps dans les societes post-industrielles." *Futuribles*, Mai-Juin, 215–226.

Gershuny, Jonathan and John P. Robinson 1988 "Historical Changes in the Household Division of Labor." *Demography* 25(4):537–552.

Goldschmidt-Clemont, Luisella, and Elisabetta Pagnossin-Aligisakis 1995 *Measures of Unrecorded Economic Activities in Fourteen Countries*, Occasional papers no. 20. New York: UNDP.

INSEE 1989 "Les Emplois du Temps des Franzais." *Economie et Statistique* 223.

Jahoda, Marie, Paul Lazarsfeld, and Hans Zeisel 1971 *Marienthal: The Sociography of an Unemployed Community*. Chicago: Aldine (German orig., 1933).

Kurtz M.-F. D. 1984 "Les Budget-Temps: Reflexion Epistemologique," *L'annee Sociologique* 34:9–27.

NHK 1991 *Japanese Time Use in 1990*. Japanese Broadcasting Corporation, Public Opinion Research Division.

Niemi, Iris 1993 "Systematic Error in Behavioural Measurement: Comparing Results from Interview and Time Budget Studies." *Social Indicators Research* 30:229–244.

Przeworski, Adam, and Henri Teune 1970 *The Logic of Comparative Inquiry*. New York–London: Wiley Interscience.

Pronovost, Gilles 1989 "The Sociology of Time." *Current Sociology* 37(3):1–129.

United Nations 1995 *The World's Women 1995: Trends and Statistics*. No. E.95. XVII.2.